

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINFI O‘QITUVCHILARNING KASBIY KOMPETENTSIYASINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Zikirova Nodira Yo‘ldosheva

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti katta o‘qituvchi

+998912151367

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinfi o‘qituvchilarning kasbiy kompetentsiyasini shakllantirishning nazariy asoslari, kompetensiya tushunchasi, kompetentlikni baholash mezonlari, kompetensiyaning shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim, tarbiya, mahorat, kompetensiya, kasbiy kompetentlik, shaxsiy komponenti, metodologiya, kompetentlik, professionallik

ANNOTATION

This article talks about the theoretical foundations of the formation of the professional competence of future elementary school teachers, the concept of competence, the criteria for evaluating competence, and the pedagogical conditions for the formation of competence.

Key words: education, training, skill, competence, professional competence, personal component, methodology, competence, professionalism

АННОТАЦИЯ

В данной статье говорится о теоретических основах формирования профессиональной компетентности будущих учителей начальной школы, понятии компетентности, критериях оценки компетентности, педагогических условиях формирования компетентности.

Ключевые слова: образование, подготовка, умение, компетентность, профессиональная компетентность, личностный компонент, методология, компетентность, профессионализм

Kirish

Bugungi kun sharoitida, yuqori malakali kadrlarni tayyorlashda, o'qitishning hozirgi zamon tizimlari va yangi pedagogik texnologiyalari asosida amalga oshirilishi maqsadga muvofiq. Yangi pedagogik texnologiyalarning mohiyati shundaki, unga qo'yilgan maqsadlarga erishish kafolatini beruvchi o'quv jarayoni rejalashtiriladi va amalga oshiriladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2017-yil 20-apreldagi PQ-2909-sonli Qarori oliy ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish, davlatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish borasidagi ustuvor vazifalarga mos holda, mutaxassislar tayyorlashning ma'no-mazmunini tubdan qayta ko'rib chiqish, xalqaro standartlar darajasida oliy malakali mutaxassislar tayyorlash uchun zarur sharoitlar yaratish maqsadida qabul qilingan [1].

Kompetentsiya alohida ahamiyatga ega, chunki ta'lim tizimi hozirgi vaqtda sezilarli innovatsion o'zgarishlar bilan ajralib turadi. Hozirgi sharoitda o'qituvchilar muvaffaqiyatli va talabchan bo'lishlari uchun har qanday o'zgarishlarga tayyor bo'lishlari, yangi sharoitlarga tez va samarali moslasha olishlari, professional bo'lish istagini namoyon etishlari, bilim va ko'nikmalarini doimiy ravishda yangilab turishlari kerak. O'qituvchilarning malakasini oshirish kontseptsiyalari (E.F.Zer, N.S.Gluxanyuk, E.A.Klimov, K.Markova, N.S.Abulxanova-Slavskaya, A.G. Asmolov, L.S. Vygotskiy, V.I. Dolgova, A.N. Leontiev, S.L. Rubinshteyn), kompetentsiyaga asoslangan yondashuv (V.I.Baidenko, A.A.Verbitskiy, E.F.Zer, I.A.Zimnyaya, Yu.G.Tatur, Pryaznikov, E.E. Simonyuk va boshqalar); Innovatsion faoliyat va innovatsion ta'lim muhitini tushunishga nazariy

yondashuvlar (V.C.Dudchenko, V.I.Dolgova, I.A.Zimnaya, E.V.Koroteva, S.A.Novoselov, K.S.Pirogov, B.A. Slastenin, A.B. Xutorskaya va boshqalar) tomonidan o'rganilgan. Hozirgi zamonda hayot juda o'zgaruvchan. Ta'limdagi katta o'zgarishlar o'qituvchining kasbiy ongidagi o'zgarishlarsiz bo'lmaydi. Zamonaviy o'qituvchida zarur bo'lgan ko'plab yangi bilimlar, tushunchalar paydo bo'ldi. Shunday tushunchalardan biri kompetentlikdir. Bu nima? Biz bu haqida qanday tasavvurga egamiz, ana shu haqda fikr yuritmoqchimiz. Kompetensiya keng qamrovli tushuncha bo'lib, inglizcha "competence", ya'ni "mahorat", "qobiliyat" degan ma'nolarni anglatadi. Kompetensiya (lot.competo-erishyapman, munosibman, loyiqman) –u yoki bu sohadagi bilimlar, tajriba. Kompetentlik - biron bir ishni samarali qila olish qobiliyati, ishni bajarishda talablarni qondira olish qobiliyati, aniq ishchi funksiyalarni bajarishda talablarni qondira olish qobiliyati. Kompetentlik - bu o'qituvchining noaniq holatda harakat qilish qobiliyati. Hozirgi zamon o'qituvchisi doimo ijodiy izlanishda bo'ladi, shuningdek, o'quvchini nimaga o'rgatish kerak kabi dolzarb savolga javob qidirishi lozim. Zamonaviy o'qituvchi ishiga va o'quvchilarga bo'lgan mehrini o'ziga mujassam etish, nafaqat bolalarni o'qitishi, o'zi ham ulardan o'rgana olishi zarur. Zamonaviy pedagog har bir boladagi eng yaxshi sifatlarni yuzaga chiqarib, ularni rag'batlantirishi kerakki, bu bolalar maktabni tugatganlaridan keyin ham olgan bilimlaridan quvonib, jamiyatda o'z o'rinlarini topishlari, unga sidqidildan xizmat qilishlari zarur. Kasbiy kompetentlik - mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning egallanishi va ularni amalda yuqori darajada qo'llay olinishidir. L.M.Mitina pedagogik kompetentlik - deganda predmet haqidagi bilimlar, o'qitish metodikasi va didaktikasi, pedagogik muloqot ko'nikma va malakasi, shuningdek o'z-o'zini rivojlantirish, o'z-o'zini takomillashtirish, o'z-o'zini amalga oshirish usullari va vositalarining uyg'un birlashishini tushungan. U pedagogik kompetentlik tuzilmasida quyidagi uchta tashkil etuvchini ajratgan:

Faoliyatli, kommunikativ va shaxsiy. L.M.Mitina tomonidan taklif etilgan pedagogik kompetentlikni tuzilmalashtirishdan kelib chiqqan holda, biz, bo‘lajak mutaxassislar uchun egallanish darajasi pedagogik kompetentlikning rivojlanish darajasini aniqlaydigan quyidagi kompetensiyalar majmuasi yetarli va zarur deb hisoblaymiz:

- faoliyatli yoki maxsus kompetensiya (bilim, ko‘nikma, malaka va pedagogik faoliyatni amalga oshirishning individual usullari);
- shaxsiy yoki kasbiy kompetensiya (kasbiy o‘z-o‘zini takomillashtirish va o‘z-o‘zini amalga oshirishga oid bilim, ko‘nikma va malakalar);
- kommunikativ kompetensiya (pedagogik faoliyatni ijodiy amalga oshirishga oid bilim, ko‘nikma va malaka) [2].

Professionallik va kompetentlik tushunchalari umumiy xususiyatlarga ega. Shuni ta’kidlash kerakki, har doim ham belgilangan talablar va standartlarga to‘liq mos keladigan odamlar chinakam professionallar bo‘lavermaydi, sabab, ba’zilari bilimlarni amalda qanday qo‘llashni bilishmaydi, demak, bunday pedagogik faoliyat samarasiz bo‘lib qolaveradi. Kasbiy pedagogik kompetensiyalarni alohida turlarga ajratish maqsadga muvoqdir:

- maxsus pedagogik kompetensiya;
- pedagogik faoliyatni zarur darajada amalga oshirish uchun yetarli ma’lumotga ega bo‘lish. Bundan tashqari, pedagogning o‘z kasbiy darajasini munosib baholay olishi va mutaxassis sifatida o‘z rivojlanishini belgilash qobiliyati ushbu turga bog‘liq;
- ijtimoiy pedagogik kompetensiya;
- ijtimoiy vakolat darajasi pedagogning hamkasblari bilan munosabatlarni samarali qurishi, birgalikdagi harakatlarni rejalashtirish qobiliyatini belgilaydi. Samarali aloqa ko‘nikmalari, pedagogik madaniyat va ish natijalari uchun javobgarlik;
- bularning barchasi ijtimoiy pedagogik kompetensiya tushunchasiga kiritilgan;

- shaxsiy pedagogik kompetensiya;

- bu pedagogik ishni oqilona tashkil etish qobiliyati bo'lib, vaqtni boshqarish, shaxsiy o'sishga intilish uning asosiy tarkibiy qismlaridir.

Kasbiy kompetentlikning tarkibiga kasbiy faoliyatdagi kompetentlik, kasbiy muloqotdagi kompetentlik, mutaxassisning o'z kasbini nomoyon eta olishdagi kompetentligini kiritish mumkin.

Kompetentlik nima ekanligini tushungandan so'ng, uning darajalarini aniqlash qiyinchilik tug'dirmaydi. Kompetentlik modelini yaratish bo'yicha quyidagi algoritmni taklif etishimiz mumkin:

1-bosqich lavozim yo'riqnomasini ishlab chiqish. Ushbu bosqichda lavozim uchun zarur bo'lgan kompetensiyalar turlarini aniq ko'rsatish muhimdir.

2-bosqich tekshirish sur'atini aniqlash. Bu ta'lim muassasasining o'ziga xos xususiyatlariga va kadrlar almashinuviga bog'liq.

3-bosqich har bir o'rin uchun taqqoslash asosida sinov yoki imtihonni o'tkazish tartibini tasdiqlash.

4-bosqich sinov yoki imtihondan o'tish.

5-bosqich ma'lumotlarni tahlil qilish va ularni tizimga keltirish.

6-bosqich baholash natijalari to'g'risida qaror qabul qilish, qo'shimcha o'qishga yuborish, boshqa lavozimga o'tish, ishdan bo'shatish.

7-bosqich hisobot davrida ta'lim muassasasining vakolati va ishini baholash samaradorligini yakuniy tahlilini qilish.

8-bosqich xavf-xatar va to'siqlar bo'yicha ish namunasini to'liq ishlab chiqish.

A.A. Derkach tomonidan kasbiy muloqotdagi kompetentlikning:

- kommunikativlik yoki muloqotchanlik kompetentligi (kasbdoshlar bilan muloqot qila olish qobiliyati),

- ijtimoiy-perseptiv kompetentlik (boshqa kishilarni idrok qilish va baholay olish qobiliyati), differinsial va psixologik kompetentlik (insonlar o'rtasidagi individual psixologik tafovutlarni farqlay olish),

- diagnostik kompetentlik (boshqa kishilarga xos bo'lgan xususiyatlarni o'rganish qobiliyati),

- axloqiy kompetentlik (shu kasb taqozo etadigan odob-axloq normalariga rioya qilish),

- empatik kompetentlik (jamo'a a'zolariga hamdard bo'la olish, ularni to'g'ri tushunish va boshqa tarkibiy qismlari ajaratib ko'rsatgan [3].

Mutaxassisning ijtimoiy-perseptiv kompetentligi xususiyatlarining tuzilishi:

- boshqa kishilarni idrok qilish, tushunish va baholashning aniqliligi;

- ijtimoiy subyektlar bilan tizimli munosabat o'rnatish qobiliyatining mavjudligi;

- idrok qilinayotgan shaxsning xulq-atvori va xususiyatlarini fikran modellashtirish;

- shaxslararo baholash jarayonida turli mezonlardan foydalana olish va boshqalar.

Bo'lajak mutaxassislarda kasbiy kompetentlikni shakllantirish uchun avvalo kuzatuvchanlik xususiyatining rivojlanishiga, ya'ni perseptiv, kognitiv, refleksiv, empativ, motivatsion va prognostik jihatlarining taraqqiy etishiga e'tibor qaratish lozim. Pedagogik faoliyat va muloqot jarayonida ijtimoiy-perseptiv kompetentlikka ega bo'lib borish uchun mutaxassis o'zida insonparvarlik, ijtimoiy-refleksiv, bilim hamda ko'nikmalar, ijobiy kasbiy "Men"- siymosi, ba'zi shaxsga xos sifatlar (intellekt, iroda, empatiya, kuzatuvchanlik, mehribonlik, hissiy bag'rikenglik va boshqalar)ni shakllantirishga oid mashg'ulotlar bilan shug'ullanishi maqsadga muvofiqdir [3]. Pedagogik-psixologik trening-seminar, ish o'yini, mahorat darsi va turli amaliy mashg'ulotlarga jalb qilish, malakaviy amaliyotning rolini oshirish, har bir talabaga o'zining pedagogik faoliyatga xos imkoniyatlari va mahoratini namoyon etishi mumkin bo'lgan qulay sharoitlarni yaratib berish orqali unda ijtimoiy-perseptiv kompetentlikni shakllantirish mumkin. Buning uchun nafaqat shu sohaga oid bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishi, balki insonlar bilan muloqot

oʻrnatish texnikasini egallash, motivatsion sohani rivojlantirish, psixologik bilimdonligini oshirib borish, kasbiy faoliyatga psixologik jihatdan tayyorgarlik koʻrib borish lozim.

Kompetentlikni baholash mezonlari

1. Tayyorgarlik maxsus xususiyatlar, axborotni qabul qilish va qayta ishlash xususiyatlari, oʻrganish qobiliyati, tipologik xususiyatlar va boshqalar

2. Bilim kompetentlik, stereotiplar, bilim, kompetentlik bilan bogʻliq boʻlgan oʻrganishning ustunligi haqidagi tasavvurning mavjudligi

3. Tajriba kompetentlikka yaqin yoki aynan unga mos keladigan masala va topshiriqlarni bajarish

4. Munosabat kompetentlikni amalga oshirish yoki faoliyat kompetentligi bilan bogʻliq holda oʻziga va boshqalarga nisbatan munosabatlarning shakllanishi

5. Muntazamlilik kompetentlikka bogʻliq amallarga “turtki”larni nazorat qilish qobiliyati, matonat, qatʼiyat, sabrlilik, kompetentlikni amalga oshirish bilan bogʻliq maqsadga erishishdagi toʻsiqlarni zabt etishga tayyorgarlik.

Xulosa

Xulosa qilib aytish lozimki shaxsga taʼlim va tarbiya berishda nafaqat taʼlim oluvchiga taʼlimning yoʻnaltirilishi, balki oʻqituvchining pedagogik faoliyatga psixologik tayyorligi muhimdir. Bunday hollarda oʻqituvchining kasbiy kompetentlik darajasiga alohida eʼtibor qaratishni talab etadi. Taʼlim tizimida kompetentli yondoshuv taʼlim islohatlarining konseptual asoslari sifatida qabul qilinishi, taʼlim tizimiga kompetentli yondoshuvning joriy etilishi taʼlim maqsadi, mazmuni, oʻqitish shakli, oʻqitish usullari, pedagogik va axborot texnologiyalari, nazorat usullarini hamda taʼlim beruvchi va taʼlim oluvchi roliga jiddiy oʻzgarishlarni amalga oshirishni talab etadi. Oʻqituvchining kasbiy kompetentligini tarkib toptirish uchun pedagogik oliy taʼlimda tub oʻzgarishlarni amalga oshirish kerak. Oliy taʼlim Davlat taʼlim standarti, oʻquv dasturi va darsliklarni takomillashtirish yoʻnalishida muayyan ishlar olib borilayotgan bir paytda, mavjud

an'anaviy mazmundan voz kechish qiyin kechsada, ta'lim mazmunini yanada aniqlashtirish lozim bo'ladi.

Adabiyotlar

1. "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2017-yil 20-apreldagi PQ-2909- sonli qarori
2. O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy taqqiqotlar jurnali 18-son 20.04.2023
3. Guilford J.P. (1950) Creativity, American Psychologist, Volume 5, Issue 9, 444-454
4. Sa'dullayev, A. (2024). Aspects of forming voluntary qualities in overcoming anxiety in adolescent wrestlers. News of UzMU Journal, 1(1.4), 176-179.